

УДК 314.17:332.145 (438)

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ СІМЕЙ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА (НА ПРИКЛАДІ ПОМОРСЬКОГО ВОЄВОДСТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

У політиці органів регіонального самоврядування соціальна політика часто ігнорується або обмежується до боротьби з безробіттям. У цей час у період стрімкого падіння народжуваності надзвичайно важливою стає сімейна політика. Одним з її елементів є боротьба з маргіналізацією сімей. Першим кроком у ефективній боротьбі органів місцевого самоврядування з маргіналізацією сімей є комплексний діагноз ситуації. Коротко представлений спосіб вирішення цього завдання в Поморському воєводстві (Польща).

Ключові слова: регіональна політика, маргіналізація сімей, Поморське воєводство (Польща).

Вступне слово

До стратегій, що стосуються регіону, практично завжди додається слово розвиток. Це слово не завжди відображає реальні тенденції зміни ситуації у регіоні [1]. Навпаки, у багатьох випадках маємо справу з погіршенням ситуації, в котрій успіхом вважався б не розвиток, через який розуміється покращення ситуації, а затримання тенденцій до погіршення ситуації. Очевидно, з політичних міркувань таке чесне формулювання стратегії “розвитку” цього регіону є майже неможливим.

Тим не менш, моніторинг соціальних процесів, щодо котрих застосування слова “розвиток” не є відповідним, повинен реалізуватись органами місцевого самоврядування, тому що політичні дії на регіональному рівні це не те саме, що реальні кроки для покращення умов життя населення.

Однією з таких сфер (нею часто нехтують політики на регіональному рівні) є соціальні загрози. Їх багато, вони пов’язані із ситуацією на ринку праці, публічною безпекою, ситуацією сімей, старінням населення та інвалідністю, нарко-, алко- та іншими видами залежностей, станом здоров’я і т. д.

У контексті вищенаведених міркувань метою цієї статті є презентація загроз маргіналізації сімей. Це здійснено спираючись на аналіз ситуації в Поморському воєводстві у 2010 році. Обидва використані тут терміни є двозначними, тому що однозначне окреслення сім’ї, тим більше повністю функціональної, є важким завданням. Це обумовлено декількома причинами такого характеру: формального, ідеологічного культурного і т. п. У цій статті розглядається традиційне поняття родини (яка складається з гетеросексуальних батьків і дітей) статус котрої був юридично оформлений (тобто підтверджений через шлюб (одруження) — церковний або цивільний). Термін “маргіналізація” має багато значень [2]. У контексті, який сьогодні нас цікавить, він може стосуватись як великих соціальних груп (наприклад, позиція деяких народів і етнічних груп у колишньому СРСР), так і окремих осіб. Проте у цій статті термін “маргіналізація” ми будемо розглядати як такий, що стосується сімей (тобто у другому значенні).

Маргіналізація сімей є наслідком дії як зовнішніх (пов'язаних з обумовленостями на локальному (громад), державному чи загальноєвропейському (Євросоюзу) рівні, як і внутрішніх (тобто пов'язаних з особистими рисами членів родини) факторів. Цей поділ вдало ілюструє безробіття. З одного боку статус безробітного може бути наслідком, наприклад, так званого трансформаційного безробіття (такого, що виникло у процесі системних трансформацій у державі), але з другого — алкоголізму, яким страждав звільнений за це працівник.

Існує багато чинників, які ведуть до сімейних патологій, а в результаті — до їх маргіналізації. Причому частина з них уже є наслідком появи однієї патології, будучи одночасно причиною виникнення наступної. Серед багатьох загроз для сім'ї, у рамках чого автор тексту зосередився на проблемах її виховної спроможності (тобто здатності сім'ї до забезпечення відповідних умов життя, фізичного та інтелектуального розвитку дітей, а також прищеплення їм відповідних моральних цінностей):

1. Коефіцієнт міцності сімей. Обчислювався він як різниця між кількістю розлучень та одружень, але не враховано сепарації.

2. Кількість людей у сім'ях на кожну 1 000 мешканців, котрі отримують соціальну допомогу від муніципальних установ як жертви насильства у сім'ї.

3. Показник ефективності навчальної (освітньої) системи, розрахований як середній арифметичний показник результатів стандартизованих підсумкових іспитів при закінченні початкових класів, гімназії (неповна середня освіта) та випускних класів (*польск.* “матура” випускні екзамені). Одночасно треба зазначити, що цей показник відображає як вплив батьків, так і самої школи на отримані результати учнів (дані взяті за навчальний рік 2010/2011).

4. Кількість осіб, які проходять лікування від алкоголізму, наркоманії та мішаних форм залежності (наприклад, алкогольна і наркотична) на 1 000 населення.

5. Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми на 1 000 чол. у віці 13–17 років. Згідно з кримінальним законодавством неповнолітньою вважається особа, яка не досягла 17 років. Беручи до уваги відсутність нижнього вікового бар'єру і невідповідність між поняттями не досягнення 17 років у кримінальному кодексі, з одного боку, та агрегуванням даних за віковим показником у загальній статистичній системі — з іншого, було вирішено, що кількість правопорушень неповнолітніх буде розраховуватися для вікової групи 13–17 років. Таке усереднення було прийнято як задовільне на потреби цієї статті.

Цей текст частково підготовлений на базі результатів експертизи [3], реалізованої в рамках проекту “Модуль інформації та прийняття рішень — Регіональний Соціальний Барометр” (*польск.* “Moduł Informacyjny–Decyzyjny — Regionalny Barometr Społeczny”), реалізованого Департаментом регіонального та просторового розвитку Маршальського управління Поморського воєводства).

Аналіз загроз

Представлений коефіцієнт міцності (тривалості) сімей не стосується шлюбів зареєстрованих у 2010 році. З об'єктивних причин він належить до традиційних сімей, тобто таких, що складаються з жінки та чоловіка, котрі свій союз зареєстрували у формі так званого “конкордатного шлюбу” (у Польщі на підставі конкордатної угоди держави зі Святим Престолом вінчання у церкві визнається рівнозначним цивільному шлюбу) або цивільного. Отже, до аналізу не були залучені дедалі популярніші “конкубінати” (різностатеві та одностатеві).

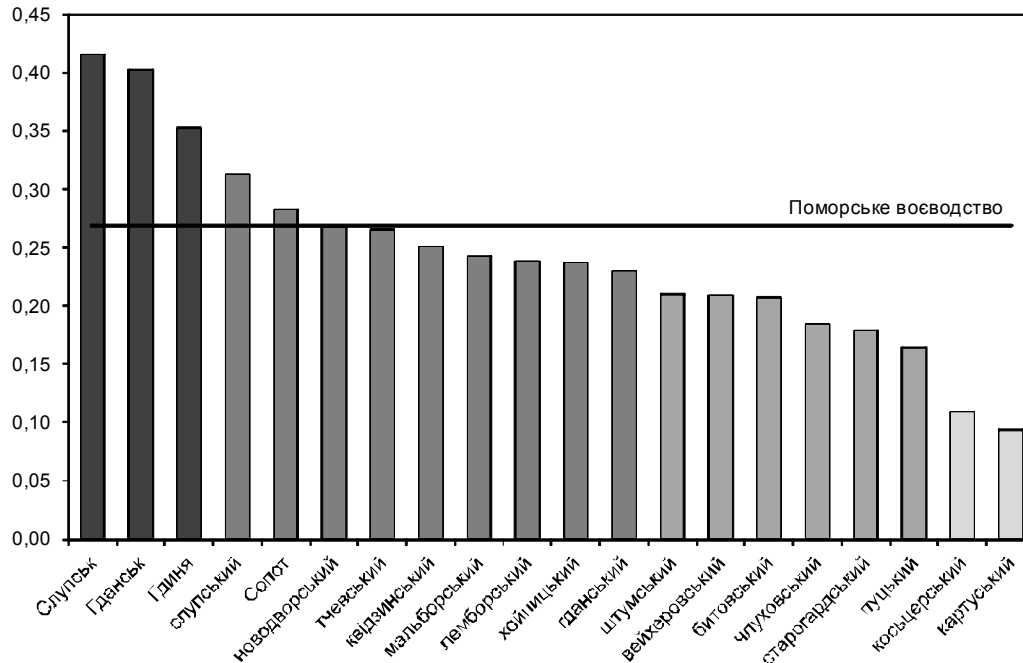

Рис. 1. Коефіцієнт міцності сімей станом на 2010 рік¹
Примітка : (пояснення у тексті).

Таким чином, коефіцієнт міцності сімей у Поморському воєводстві в 2010 році склав 0,27. Рисунок 1 засвідчує, що найвищий показник був відмічений у Слупську (0,42). Це означає, що співвідношення кількості розлучень до кількості одружень у 2010 року склало у цьому місті 42 до 100. Крім того високий коефіцієнт був зафіксований також у Гданську (0,40) і Гдині (0,35). Натомість найнижчий — у картуському (0,09) та Косьцерському (0,11) повітах (районах).

Найбільш шкідливим співвідношенням кількості розлучень до 100 зареєстрованих шлюбів у 2010 році характеризувались міста на правах районів (польск. "powiaty grodzkie") — від 28 : 100 у Сопоті до 42 : 100 у Слупську. Порівняно найкраще у цьому відношенні було у центральній частині Кашубії — 9 : 100 у Картуському повіті та 11 : 100 у косьцерському.

Насильство у сім'ї є явищем часто прихованим, тому до представлених у цій статті даних треба підходити з обережністю. Культурні обумовленості, напевно, мають вплив на те, як часто жертви звертаються за допомогою у подібних ситуаціях, а також на призначення чиновниками допомоги тій певній, а не іншій категорії. Можливість більш детального висвітлення проблеми насильства у сім'ї відкрило б доступ до даних про реакцію та надання допомоги (наприклад, у рамках так званої "Блакитної Лінії" — загальнодержавної служби допомоги жертвам насильства у сім'ї), проте не вдалось здобути такі статистичні дані.

Кількість жертв домашнього насильства на сім'ю, які користувалися допомогою з боку гмінних (територіальних) центрів соціальної допомоги у 2010 році в середньому по поморському воєводству склала 1,53 на 1 000 жителів (рис. 2). Незвичайно високою вона була у Хойницькому повіті (5,43), також висока була у

¹ Джерело: власні опрацювання на основі даних Банку локальних даних Головного управління статистики (www.stat.gov.pl).

Мальборському (3,47) та слупському (3,67) повітах. Ці три повіти були визнані проблемними. Найменше таких осіб на кожні 1 000 мешканців зафіксовано у Тримісті (*польск.* “Trójmiasto” — Гданськ 0,34; Сопот 0,53; Гдиня 0,57) та Штумському повіті (0,50).

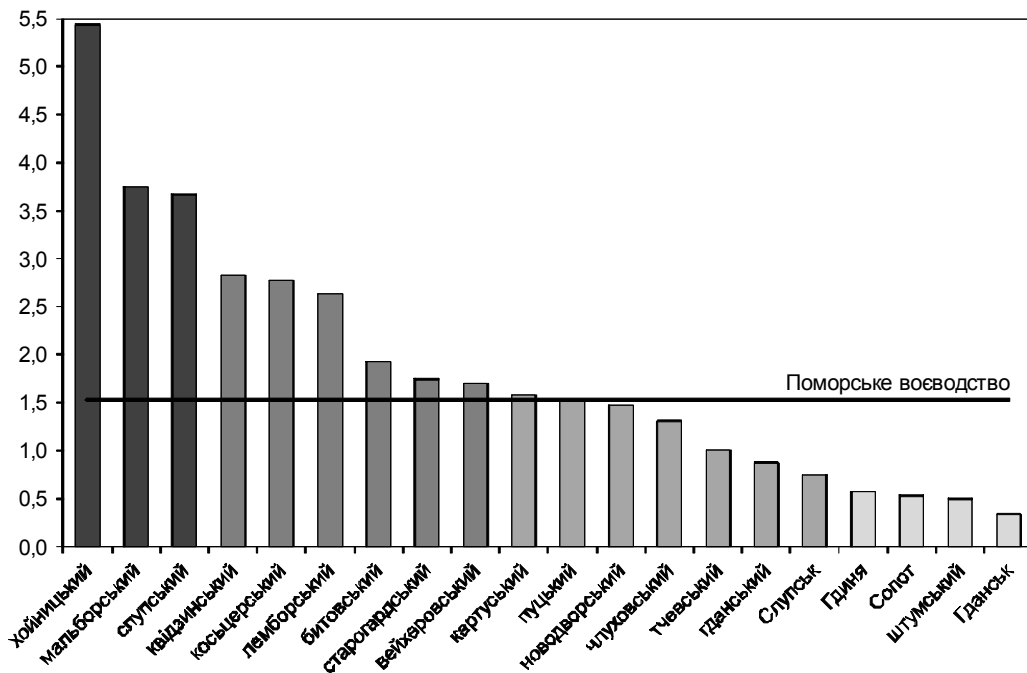

Рис. 2. Кількість членів сім'ї, які отримують соціальну допомогу з боку гмінних центрів соціальної допомоги як жертви насильства у сім'ї² (показник співвідношення на 1 000 жителів станом на 2010 рік)

Аналізуючи вищенаведений вид надання допомоги у просторовому розрізі, можемо спостерігати певну регулярність, яка полягає у тому, що її найбільша інтенсивність допомоги була зафіксована у повітах з невеликим рівнем урбанізації та периферійних районах. Натомість найнижча — у містах на правах повітів та приміських районах. Очевидно, ця регулярність має свої винятки, як наприклад, повіт Штумський і Члуховський, з одного боку, та Слупський — з іншого. Такий просторовий розклад інтенсивності надання допомоги жертвам насильства у сім'ї побічно пов'язаний з соціальним оточенням та урбанізацією соціального типу. В умовах значної анонімності та легкості отримання допомоги після розлучення з чоловіком/дружиною, напевно, більше осіб (переважно жінок) наважується на розлучення або сепарацію.

Важливу роль у аналізі загроз сім'ї грають справи, пов'язані безпосередньо з дітьми, в тому числі з ходом навчального процесу. Тому було вирішено виміряти ефекти навчання дітей та молоді на рівні початкових шкіл (іспити для “шестикласників”), гімназій (гімназичні іспити — відповідник неповної середньої освіти) та середніх (до аналізу не увійшли професійні навчальні заклади, автор базував на показнику рівня успішно складених шкільних випускних іспитів). Коефіцієнт освітньої ефективності був обчислений як середнє арифметичне число

² Джерело: дані, отримані з Поморського воєводського управління.

стандартизованих результатів, отриманих на трьох рівнях навчання. Дані базуються на результатах іспитів, проведених під кінець 2010/2011 навчального року. Чим більший коефіцієнт, тим кращі досягнуті навчальні результати у цьому повіті.

Як представлено на рис. 3. найнижчі показники коефіцієнта були отримані у Слупському (-1,19), Члуховському (-1,11), Новодворському (-0,98) та Штумському (-0,98) повітах. Натомість найвищий показник, який свідчив про отримані відносно позитивні навчальні результати, характеризує Гдиню (2,17), далі Сопот (1,34), Гданськ (1,34) та Квідзинський повіт (1,17). Ці території рішуче випереджають решту повітів Поморського воєводства.

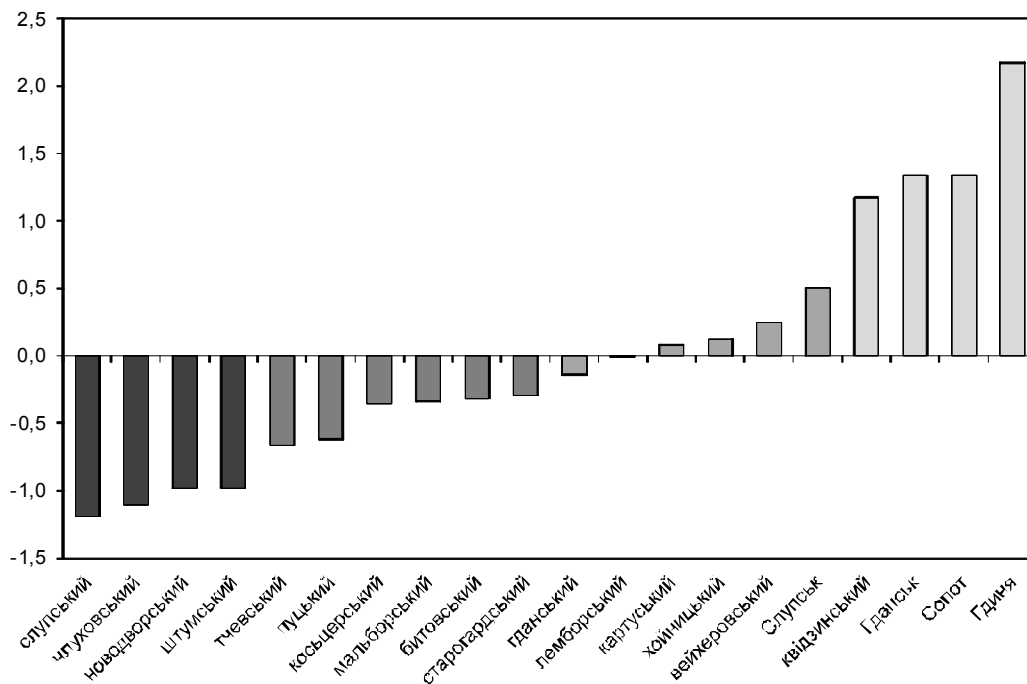

Рис. 3. Коефіцієнт освітньої ефективності станом на кінець 2010/2011 навчального року³
(пояснення у тексті)

Отже, можна констатувати, що найкращі навчальні результати серед дітей та молоді отримуються у ядрі гданської агломерації. Високі показники зафіксовані у навколишніх повітах, оточуючих Тримісто, за винятком Пуцького та Новодворського повітів.

Дуже поважну загрозу для стабільності сімей становлять залежності (наркотична, алкогольна і т. д.). Тому до аналізу залучено кількість осіб, які проходять лікування від алкоголізму, наркоманії та мішаних форм залежностей, на кожні 1 000 жителів у 2010 р.

У середньому в Поморському воєводстві від трьох наведених груп залежностей лікувалось 7,0 осіб на кожні 1 000 жителів (рис. 4). Найгірше було у старогардському повіті (12,0) та Слупську (11,3) і Сопоті (11,2). Протилежна ситуація складається у Битовському (2,2), Новодворському (2,3) і Пуцькому повітах (2,6).

³ Джерело: власні опрацювання на основі даних Окружної екзаменаційної комісії у Гданську.

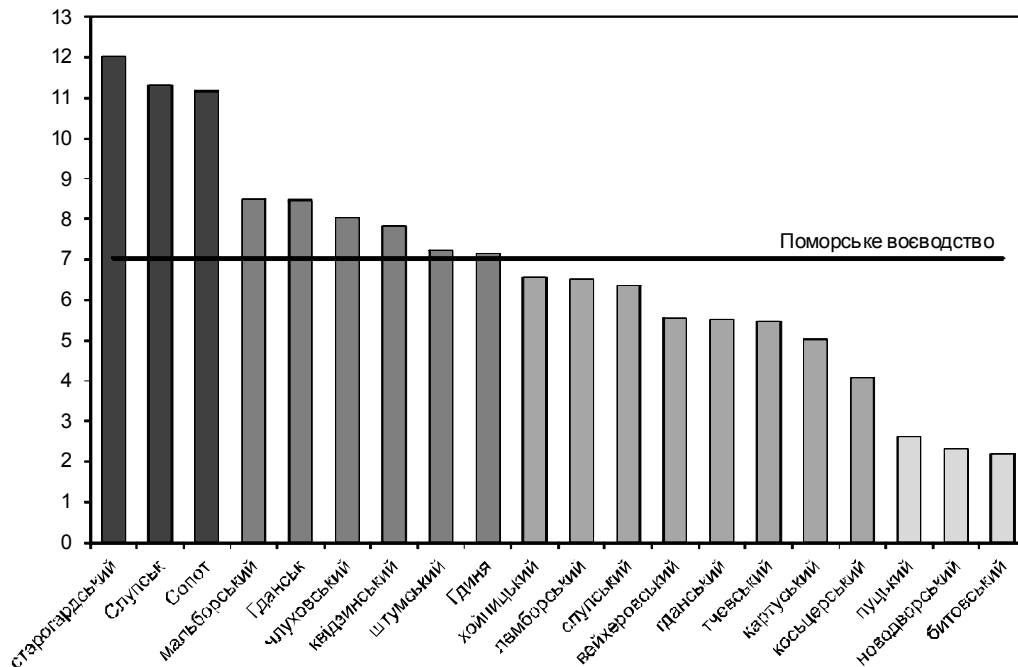

Рис. 4. Кількість чоловік, які лікуються від алкоголізму, наркоманії та мішаних форм залежності на 1 000 жителів, станом на 2010 р.⁴

Аналізуючи кількість осіб, які лікуються від вищезазначених залежностей на кожні 1 000 мешканців у просторовому розрізі, можна констатувати, що найгірша ситуація склалася у двох регіонах: Старогардському повіті (імовірно, як наслідок існування на його території великого спиртного заводу), а також у містах районного значення. Натомість найкраща ситуація була у повітах, розташованих периферійно щодо гданської агломерації. Однак ця проблема вимагає більш глибокого аналізу, тому що вплив на кількість осіб, які лікуються від залежностей, має не тільки кількість їх населення у певному повіті, але також детермінована культурною специфікою частота звернень за лікуванням.

Очевидним прикладом виховної поразки є скоєння дитиною злочину або правопорушення. Враховуючи кількість кримінальних дій на 1 000 осіб віком 13–17 років, помітно явну перевагу Триміста та гданського повіту над рештою воєводства (рис. 5). Якщо у Гданську 2010 року зареєстровано 236,5 кримінальних злочинів на кожну 1 000 молодих людей, у Сопоті — 179,5, Гдині — 160,3, а у Гданському повіті — 125,9, то середній показник у воєводстві склав 74,2. Протилежну позицію займали повіти з дуже низькою інтенсивністю аналізованої злочинності (Косьцерський — 14,0, Штумський — 15,9 та Слупський — 16,4).

⁴ Джерело: власні опрацювання на основі даних Поморського відділу Національного фонду охорони здоров'я.

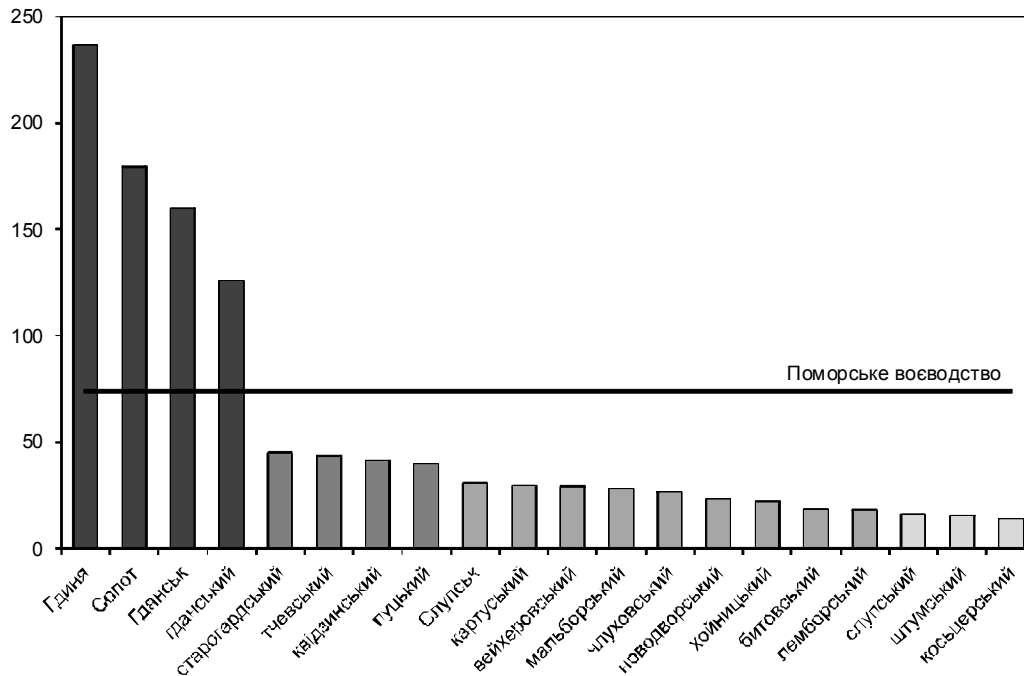

Рис. 5. Кількість кримінальних злочинів, скоєних неповнолітніми особами на 1 000 осіб віком 13–17 років, станом на 2010 р.⁵

Тим що детермінує настільки велику інтенсивність кримінальних злочинів, є не кількість неповнолітніх, котрі ці дії скоюють, але рецидивізм цих молодих людей. У Гдині на одного зареєстрованого неповнолітнього припадає 8,1 кримінальних злочинів, у Гданському повіті — 7,9; а у місті Гданську — 5,9, у той час як середній показник по воєводству склав 3,6 (у Сопоті було 3,4). Для порівняння у розташованих на другому боці таблиці Битовському, Слупському (не враховуючи міста Слупськ), Новодворському та Штумському повітах цей показник склав 1,0–1,1. Представлені дані кореспондують з іншими дослідженнями на тему навколишніх обумовленостей насильства серед дітей та молоді [3].

Отже, розглядаючи явище злочинності серед неповнолітніх у Поморському воєводстві спостерігаємо явний поділ на два світи. Тримісто разом із Гданським повітом з високою інтенсивністю злочинів як результатом великої кількості неповнолітніх рецидивістів та решту воєводств.

Підсумок

З метою загальної оцінки загроз сімей у 2010 році в Поморському воєводстві був використаний синтетичний показник (метод) Перкаля [4]. Полягає він на обчисленні середнього арифметичного числа на базі стандартизованих змінних, для яких у цьому випадку всі вони є дестимулянтами. Поділ на групи повітів був здійснений на підставі таксономічного показника (методу) З. Гельвіга [5] з його незначними модифікаціями [6].

⁵ Джерело: дані, отримані з Воєводської комендатури поліції у Гданську.

Для того, щоб завдання та моніторинг, здійснювані спеціалістами, були ефективними, вони повинні використовуватись регіональними політиками. Протягом багатьох років при розробці діагнозів ситуації в Поморському воєводстві фахівці базувалися на загальнодоступних статистичних даних [7; 8]. Це призводило, на думку автора статті, до створення частково не згідної з реаліями картини соціального становища в Поморському воєводстві [9; 10; 11]. Але одним з найважливіших завдань територіального самоврядування у сфері соціальної політики є опіка над сім'єю та дитиною [12; 13].

У Поморському воєводстві впродовж багатьох років спеціальне місце займав Слупськ як другий після Триміста так званий полюс розвитку, котрий повинен стимулювати розвиток західної частини області. Однак, як виявилось, з точки зору розвитку загроз сімей, ситуація у Слупську є поганою, а у навколишньому повіті — критичною. Тримісто, яке вважається полюсом розвитку не тільки поморського воєводства, але й усієї північної Польщі, також потребує допомоги у сфері зменшення загроз для сімей, пов'язаних з їх виховною спроможністю.

Шансом на зміну цієї шкідливої ситуації в оцінці становища соціальної сфери у поморському воєводстві, а також розроблених на базі цих оцінок стратегій та детальних програм став цикл досліджень під назвою “Модуль інформації та прийняття рішень — Регіональний соціальний барометр” (польск. “Moduł Informacyjny–Decyzyjny — Regionalny Barometr Społeczny”)⁸. Завдяки цьому дослідженню відбувається переорієнтування політики територіального самоврядування Поморського воєводства у сфері соціальної політики. на сьогодні у Маршальському управлінні Поморського воєводства (в обласній адміністрації) триває робота над актуалізацією стратегії розвитку воєводства, а найближчі місяці покажуть, на скільки висновки, представлені у цьому та інших схожих опрацюваннях, будуть використані у регіональній соціальній політиці представниками самоврядувальних органів Поморського воєводства для того, щоб краще адаптувати її до потреб сімей.

Список використаних джерел

1. *Domański, B.* Krytyka pojęcia rozwoju a studia regionalne [Tekst] / B. Domański // *Studia Regionalne i Lokalne*. — 2004. — Nr 2 (16). — s. 7–23.
2. *Kowalak, T.* Marginalność i marginalizacja społeczna [Tekst] / T. Kowalak. — Warszawa : Dom Wydawniczy ELIPSA, 1998.
3. *Osik-Chudowska, D.* Środowiskowe uwarunkowania przestępczości nieletnich w okresie transformacji ustrojowej [Tekst] / D. Osik-Chudowska // *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie* / A. Palak (red.). — Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. — s. 307–318.
4. *Parysek, J. J.* Metody analizy regionalnej i metody planowania regionalnego [Tekst] / J. J. Parysek, L. Wojtasiewicz // *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. — Tom LXIX. — Warszawa : PWN, 1979.
5. *Hellwig, Z.* Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr [Tekst] / Z. Hellwig // *Przegląd Statystyczny*. — 1968. — Nr XV (4). — s. 307–327.
6. *Michalski, T.* Raport końcowy. Zagrożenia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa pomorskiego oraz analiza peryferyzacji gmin / Tomasz Michalski, Krzysztof Kopeć, Alicja Kopeć [Gdańsk, grudzień 2011 r.] [Elektroniczny Zasób] Portal Województwa Pomorskiego. — URL : <http://midwig.pomorskie.eu/assets/files/Mid-RBS/Badanie%20Zagrozen/zagrozenia.pdf>.
7. *Diagnoza stanu województwa pomorskiego* [Tekst] / Dutkowski M. (red.). / Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową i Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego. — Gdańsk, 1999.
8. *Strategia rozwoju Województwa Pomorskiego, Urząd Marszałkowski województwa Pomorskiego*. — Gdańsk, 2000 [на диску].

⁸ Wyniki tych badań dostępne na stronie: <http://midwig.pomorskie.eu>.

9. Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego w latach 2005–2009 : Załącznik nr 1 do Uchwały Zarządu Województwa Pomorskiego nr 294/31/11 z dnia 22 marca 2011 r. [Elektroniczny Zasób] Portal Województwa Pomorskiego. — URL : http://strategia2020.pomorskie.eu/res/strategia2020/raporty/srwp_raport_2005_2009.pdf.
10. Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004–2006 w Województwie Pomorskim / Pomorskie Studia Regionalne. Gdańsk, 2008 [Elektroniczny Zasób] Portal Województwa Pomorskiego. — URL : http://www.pomorskie.eu/res/biznes/pomorskie_studia_regionalne/zporr_2004_2006_pomorskie.pdf.
11. Raport z realizacji strategii rozwoju województwa pomorskiego w latach 2005–2007, przyjęty Uchwałą nr 393/112/08 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 5 maja 2008 roku / [oprac. zespół w składzie : Iwona Borkowska et al.]. — Gdańsk : Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, 2008. — 120 s. : il. kolor. (Pomorskie Studia Regionalne)
12. Szczepaniak, J. Zadania samorządów w sferze opieki nad rodziną i dzieckiem — stan i perspektywy [Tekst] / J. Szczepaniak // Samorządowa polityka społeczna. Rozwiązania instytucjonalno-prawne, dobre praktyki na Dolnym Śląsku D. Moroń, K. Zamorska (red.). — Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT — Dolnośląskie Wydawnictwo Oświatowe, 2010. — s. 201–216.
13. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego, Załącznik do Uchwały nr 587/XXXV/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 18 lipca 2005 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego [Elektroniczny Zasób] Portal Województwa Pomorskiego. — URL : http://urzed.pomorskie.eu/res/umwp/dokumenty/srwp_tekst_jednolity_ostateczny_180705.pdf.

Надійшла до редакції 03.04.2012

Михальски Т. Маргинализация семей и региональная политика (на примере Поморского воеводства Республики Польша)

В политике органов регионального самоуправления социальная политика часто игнорируется или ограничивается борьбой с безработицей. В это время в период стремительного падения рождаемости чрезвычайно важной становится семейная политика. Одним из ее элементов является борьба с маргинализацией семей. Первым шагом в эффективной борьбе органов местного самоуправления с маргинализацией семей является комплексный диагноз ситуации. Коротко представленный способ решения этого задания в Поморском воеводстве (Польша).

Ключевые слова: региональная политика, маргинализация семей, поморское воеводство (Польша).

Mikhalski, T. Marginalization of Families and the Regional Policy (on the example of Pomeranian Voivodeship of the Republic of Poland)

In the policy of the regional institutions of local governing the social policy is often ignored or limited to combating the unemployment. The family policy is acquiring the significant importance in the times of rapid drop in number of births of children. The fight against the marginalization of families is one of its components. The comprehensive diagnosis of the situations is the first step in the effective struggle of self-government with marginalization of families. This article briefly presents the way to solve this problem in Pomeranian Voivodeship (Poland).

Key words: regional policy, marginalization of families, Pomeranian Voivodeship, Poland.

